

УЧАСТЬ ЗІНОВ'ЄВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВІДДІЛУ ДПУ В ЛІКВІДАЦІЇ КУРКУЛЬСТВА КРАЮ

Наприкінці 20-х років ХХ ст., після кількох років певної стабільності, викликані НЕПом, розпочалося інтенсивне руйнування звичного способу життя сільських жителів нинішньої Кіровоградщини, як, проте, і всієї країни, шляхом утворення т.зв. «колективних господарств». Одночасно з процесом суцільної колективізації відбувалося масове розкуркулення селян, що було одним із засобів примусу їх до вступу в колгоспи та жорстокої розправи над непокірними. Тоді «куркулем» влада могла проголосити будь-якого хлібороба незалежно від його майнових статків. Ідеологом цієї політики виступило вище керівництво більшовицької партії та їх адепти в Україні - 23 січня 1930 року в Харкові ЦК КП(б)У затвердив постанову «Про заходи проти куркулів», в якій вимагалось здійснити всі заходи по ліквідації куркульства як класу до 15 березня. «Ліквідація» передбачала виселення частини селян - куркулів 2-ї категорії, до віддалених північних областей СРСР, попередньо відібравши в них, тобто розкуркуливши житло, майно, реманент, землю, худобу, запаси продуктів, одяг тощо. Куркулів 3-ї категорії, розкуркуливши, виселяли за межі своїх сіл на непридатні й маловодні землі - т.зв. «виселки», але в межах району чи округу. Куркулів 1-ї категорії заарештовували та, за ухвалою суду, розстрілювали або запроторювали в концтабори, а їхні сім'ї розкуркулювали та депортували за межі України. Чіткого розмежування між категоріями куркулів не існувало. Розкуркулення, як і колективізація, спричиняють неймовірні фізичні та моральні муки тисячам наших земляків, призведуть, прямо чи опосередковано, до їх масової смерті - дорослих, дітей... Безпосередні виконавці цієї роботи - представники органів влади різного рівня та їх добровільні помічники, т.зв. активісти.

Однак, серед таких органів тогочасної влади, як окружний комітет партії (ОКП) та окружний виконавчий комітет (ОВК), які активно втілювали в життя політику по ліквідації куркульства в окрузі, Зінов'євське ОДПУ перебувало в авангарді. Неспростовні тому свідчення - документи Державного архіву Кіровоградської області. Так, 1 лютого 1930 року до Зінов'євського окружного

комітету партії надійшов «План роботи Зінов'євського окружного відділу ДПУ по проведенню операції по ліквідації куркульства» (Йдеться про куркулів тільки 2-ї категорії). Він передбачав ліквідувати в кожному з 15 районів округу таку кількість куркулів [1, арк.15]:

Район:	Кількість господарств, які підлягали ліквідації	Кількість чоловік
Зінов'євський	350	1400
Компаніївський	200	800
Бобринецький	350	1400
Устинівський	260	1040
Новопразький	200	800
Знам'янський	250	1000
Слизаветградківський	350	1400
Великовисківський	100	400
Новомиргородський	160	640
Хмелівський	280	1120
Новоукраїнський	350	1400
Рівнянський	200	800
Новгородківський	150	600
Братський	200	800
Маловисківський	100	400

Для успішного проведення операції по ліквідації куркульства ОДПУ поділило увесь Зінов'євський округ на 4 сектори, розмістивши в кожному з них свої штаби. Штаб сектора №1 знаходився в місті Знам'янка, а до його складу увійшли Знам'янський, Слизаветградківський та Новопразький райони. Сектор №2 охоплював Компаніївський, Устинівський, Новгородківський райони, а штаб знаходився в Компаніївці. Новоукраїнський, Рівнянський, Бобринецький і Братський райони входили до сектора №3. Штаб сектора перебував у місті Новоукраїнка. Сектор №4 утворили такі райони: Великовисківський, Маловисківський, Хмелівський, Новомиргородський та Зінов'євський, а штаб знаходився у Великій Висці. Передбачалося створення в кожному районі, окрім штабу, ще й «трійки», до якої увійшли секретар РКП, голова РВК та оперпрацівник ДПУ - саме вони й вершили долі куркулів. Загалом, в окрузі створили 15 районних «трійок» та

одну окружну, яку очолив начальник Зінов'євського ОДПУ Йодко [2, арк.75].

Для вивезення куркулів Зінов'євщини за межі України вибрали три периферійні залізничні станції - Шаровка, Шостаківка, Людмилівка.

Для розкуркулення залучили значні озброєні сили. Зокрема, на час ліквідації куркулів кожен комуніст вважався мобілізованим та переводився на казармене становище. В кожному секторі з членів партії створили «бойовий озброєний кулак» - або т.зв. маневрену групу. З бідняків, колгоспників і комсомольців створювалися т.зв. ударні бригади для конвоювання куркулів до залізничних станцій та для конфіскації куркульського майна, суворо керуючись розробленою ДПУ інструкцією [3, арк.16].

На ліквідацію куркулів в райони відрядили співробітників окружного ДПУ. Зокрема, в секторі №1 (Знам'янка) зосередили 35 оперативних працівників ДПУ та маневрену групу з місцевих членів партії в кількості 50 чол. В секторі №2 (Компаніївка) перебували 15 працівників ДПУ та маневрена група з 30 озброєних комуністів. 25 оперативників та 40 комуністів мобілізували до маневреної групи в секторі №3 (Новоукраїнка). Штаб сектора №4 (Велика Виска) мав у своєму розпорядженні 35 чекістів та 50 комуністів. Зрозуміло, що всі працівники ДПУ та місцеві партійці - члени маневрених груп, мали зброю. Для їх озброєння виділили 195 бойових гвинтівок, долучили також гвинтівки ТСОАВІОХІМА та промміліції, 12 кулеметів та по три на кожен сектор автоматичних гвинтівки «Токарева».

Крім того, в м.Зінов'євськ з метою придушення можливих виступів селян, спричинених розкуркуленням та колективізацією, в стані постійної бойової готовності перебували: кінний загін міліції - 10 чол., загін школи 43 полку - 125 багнетів (бійців) та 8 - командирів. На озброєнні в них були, крім командирських револьверів системи «Наган», кулемети «Максим» - 4 шт., автоматичні гвинтівки - 93 шт., гранати «Мілеса» - 50 шт., станкові кулемети - 6 шт. Для швидкого перекидання війська в райони округу в Зінов'євську стояли наготові 7 вантажних автомобілів [4, арк.15-18].

Через деякий час, на документі відсутня дата, але не пізніше 7 лютого 1930 р., до Зінов'євського ОКП, особисто секретарю тов. Снегову, окружне ДПУ надіслало «План оперативної роботи по масовій ліквідації куркульства та їх сімей». Новий план, на відміну від попереднього, передбачав різке збільшення

- майже в 2-2,5 разів, кількості селян, яких проголосили куркулями [5, арк.67,68]:

Район:	Кількість господарств, що передбачалося розкуркулити:	
	Згідно плану ДПУ від 1.02. 1930 р.	Згідно нового оперативного плану ДПУ
Зінов'євський	350	800
Компаніївський	200	450
Бобринецький	350	650
Устинівський	260	450
Новопразький	200	450
Знам'янський	250	350
Слизаветградківський	350	500
Великовисківський	100	270
Новомиргородський	160	350
Хмельівський	280	550
Новоукраїнський	350	520
Рівнянський	200	450
Новгородківський	150	330
Братський	200	400
Маловисківський	100	230

Відповідно до затверджених в окружних кабінетах контрольних цифр куркулів для кожного району, районні «трійки» здійснили розверстку «глитайв» для кожного села.

В райони округу для «ліквідації глитайні» Зінов'євське ОДПУ відправило окремі оперативні групи, кожна з яких складалася з чотирьох співробітників. В Бобринецькому районі опергрупу очолював Орлов, у Великовисківському - Сущевський, Зінов'євському - Барановський, Братському - Горбов, Знам'янському - Вейс, Компаніївському - Юрьєв, Новгородківському - Фукс, Новопразькому - Кульман, Рівнянському - Павлов, Маловисківському - Белов, Новомиргородському - Горобець, Новоукраїнському - Хусид, Устинівському - Ільзіт, Хмельівському - Волченко.

У переддень розкуркулення в райцентрах перебували озброєні загони, які посилили наявні ударні групи, в такій кількості:

Район:	Чисельність озброєних загонів, створених для участі в розкуркуленні
Зінов'євський	70
Компаніївський	34
Бобринецький	66
Устинівський	45
Новопразький	54
Знам'янський	44
Слизаветградківський	62
Великовисківський	29
Новомиргородський	42
Хмельівський	50
Новоукраїнський	37
Рівнянський	30
Новгородківський	36
Братський	34
Маловисківський	30
Всього:	663 чол., 216 гвинтівок, 200 револьверів

Крім цих сил окружна трійка мала ще один резерв - «воєнно-чекістський», з 6-ти співробітників ДПУ, озброєних кулеметом, кінний резерв міліції в 15 шабель та 32 курсанти зі школи міліції. Для швидкого перекидання резерву виділили 2 вантажні автомобілі по 1,5 тонни та пальне до них [6, арк. 69-75].

Зінов'євське ОДПУ розробило також «Організаційну структуру та обов'язки опергруп» та з грифом «цілком таємно» надіслало до окружного партійного комітету. Розлогий документ до дрібниць регламентував поведінку оперативних груп в кожному районі округу. Зокрема, пункт №15 документу чітко вказував на тих, хто не підпадав під розкуркулення, а саме: біднота, середняки [Ця вимога всуціль порушувалася, зокрема в с.Красносілка нинішнього Олександрівського району Кіровоградської області в 1930 році за 3-ю категорією розкуркулили і вислали на окраїну села 32 сім'ї, з яких 23 - середняцькі, 5 - куркульські, 6 - без визначення соцстану (ДАКО, ф.Р.2049, оп.1 доп., спр.2, арк.139, 139зв). У 1931 році в цьому ж селі «за невиконання пляну хлібозаготівлі» розкуркулили 45

сім'ей: 6 - куркульських, 39 - середняцьких. Того ж року «за не виконання агромінімуму» відібрали землю, реманент та оштрафували 77 сімей: 3 - куркульські, 69 - середняцькі, 5 - бідняцькі (ДАКО, ф.Р.2049, оп.1 доп., спр.2, арк.6.), червоноармійці командного складу, а також піддані Австрії, Англії, Афганістану, Данії, Німеччини, Греції, Італії, Латвії, Персії, Польщі, Норвегії, Франції. Пункт №24 передбачав, що в розкуркулених повинні залишитися з конфіскованого майна теплий і верхній одяг, нижня білизна - всім членам сім'ї, продукти харчування на 2 місяці, сокири, пилки, рибні снасті, інший ремісничий інструмент [7, арк.76-80]. Проте, пункт №24 цього документу теж порушувався: селяни відправлялися на заслання переважно голодні й у холоді, бо були позбавлені майже всіх продуктів харчування, теплої одягу та інструментів - все це у багатьох з них відбиралося відразу після розкуркулювання. Зокрема, розкуркуленим селянам з с.Губівка Компаніївського району, перед посадкою у вагони в листопаді 1930 року, дали на довгу й тривалу дорогу кілька буряків та по шматку гарбуза [8, с.476].

Окружне ДПУ розробило також «Інструкцію по виселенню куркулів та їх сімей з території Зінов'євського округу». Пунктом №2 «Інструкції...» відповідальність за проведення всієї оперативної роботи по виселенню куркулів покладалася на відповідальних працівників ОДПУ (їхні прізвища читачу відомі, адже відповідальні працівники ОДПУ очолювали опергрупи в кожному районі). Передбачалося, що саме оперпрацівник ДПУ мав виняткове право озброїти загони партійців (пункт №10) та широко застосовувати зброю: до бійців ударної групи, якщо вони виявлятимуть страх, боягузство, недисциплінованість (пункт №21); до куркулів, якщо ті робитимуть спроби втекти, або палити своє майно під час розкуркулення, або відмовлятимуться сідати на підводи, або тікатимуть в дорозі (пункти № 22, 42, 46); до селян у випадку повстань (пункт №23) тощо. Пункт №11 «Інструкції» передбачав, що саме працівник ДПУ забезпечує керівників районів списками осіб, які підлягають виселенню та розкуркуленню. Пункт №12 чітко вказував, що команду розкуркулювати в кожному районі округу потрібно дочекатися з окружного ДПУ, а потім дати команду загонам комсомольців, комуністів та активу про початок розкуркулення в кожному селі. Пункт №21 надавав виняткові повноваження працівникові ДПУ на арешт будь-кого з жителів села та проведення обшуку. Розкуркулення проводилося в кожному селі окремого району

одночасно - це регламентував пункт №29. Згідно п. №40, розкуркулена сім'я негайно, взявши харчі та одяг, не гаючи часу на те, щоб оговтатись від біди, що прийшла до їхнього двору, повинна сідати на підводи, а якщо хто б відмовився це робити, то до таких застосовувати силу (зброю). Чіткі інструкції виписали щодо обов'язкової поведінки куркулів з моменту їх розкуркулення до посадки у вагони. Після того, як вагони з бранцями відправлялися, операції по виселенню куркулів (за винятком 3-ї категорії) давався відбій [9, арк.83-87].

Увесь свій талант стратеги Зінов'євського ОДПУ спрямували не проти зовнішнього ворога, який порушив державні кордони тогочасної держави, не проти озброєної «до зубів» іноземної армії, що нібито загрожувала існуванню «першої в світі робітничо-селянської держави», а винятково проти мирного, беззбройного, заляканого, лояльного до більшовицької влади населення. Тож не дивно, що Зінов'євське ОДПУ ліквідацію частини українського селянства, затаврованого як куркулі, назвало операцією. Як і в кожній військовій операції, крім чіткого регламентування дій власних чималих озброєних сил, наявності резерву, стратегічного завдання по ліквідації ворогів, потрібна ще й карта операції з напрямками головних ударів. Як не дивно, окружне ДПУ розробило і її [10, арк.91].

З 22 лютого до 1 березня 1930 року на пересильні залізничні станції з 15 районів Зінов'євського округу звели 1902 селянські сім'ї, які налічували 7905 душ. Два ешелони з куркулями - №№118, 117, відправилися зі ст. Людмилівка в 0 год. 15 хв. та в 11 год. 16 хв. 26 лютого. Зі станції Шаровка 28 лютого відійшли відразу три ешелони з бранцями - №№113, 115 та 114: перша відправка здійснена о 0 год. 58 хв., наступна - в 7 год. 33 хв., остання - о 18 год. 29 хв. Найдовше затрималися розкуркулени на ст. Шостаківка. Порожні вагони прибули до неї тільки 28 лютого (ешелон №115) та 1 березня - ешелон №116 та три додаткові вагони до нього.

Поїздами №118 та №117 зі ст. Людмилівка до Архангелької області вислали 292 дітей, 736 жінок та 849 чоловіків. 28 лютого 1930 року зі ст. Шаровка в ешелонах №№113, 115 та 114 на муки та смерть відправили 1021 дитину, 993 жінки, 971 чоловіка. Зі станції Шостаківка на північ повезли 1250 дітей, 788 жінок та 905 чоловіків. Отже, впродовж 26 лютого - 1 березня 1930 року з округу насильно депортували 7905 членів родин тих хліборобів,

яких влада визначила як куркулів, з них дітей - 2563, жінок - 2517, чоловіків - 2825. Таку інформацію для Зінов'євського ОПК підготували начальник окружного ДПУ Йодко та секретар Гільбург [11, арк.502].

Згідно з «Планом залізничних перевезень куркульських сімей», складеним транспортним відділом ДПУ, ешелони склалися з 44 вагонів: 43 - призначалися для куркулів, один - для озброєної охорони. Таким чином, тільки наприкінці лютого - на початку березня 1930 року до приполярних малообжитих областей тогочасної держави з нинішньої Кіровоградщини відправили 261 вагон з насильно депортованими селянськими сім'ями.

Тут, на пересильних станціях відокремили 67 сімей: з них інвалідів і тяжко хворих - 67 чол., престарілих - 86 чол., середняків і бідняків - 47 чол., інших - 7 чол. Зате додатково розкуркулили 581 сім'ю, які до того перебували у резерві [12, арк.442].

На Зінов'євщині підлягали розкуркуленню також 4863 сім'ї за 3-ю категорією та 4949 господарств «куркулів-експертників», які загалом налічували 39648 душ. З 18 лютого до 10 березня 1930 року з округу встигли вислати 1912 сімей «куркулів-експертників» (7949 осіб) [13, с.338, 339].

Отже, загальна кількість селян Зінов'євщини усіх вікових категорій, яким вчепили тавро «куркуль» впродовж тільки лютого-березня 1930 року, сягала майже 75 тис. чол. (зовсім невідома кількість куркулів 1-ї категорії). Виселенням куркулів у березні 1930 року влада не обмежилася. Масові депортації селян з території краю відбувалися до 15 квітня включно та ще двічі впродовж 1930 року - в травні (до 20.05) та в листопаді.

Наступна широкомасштабна операція виселення куркулів 2-ї категорії здійснена впродовж 39 днів у період з 1 червня до 9 липня 1931 року. Виселення тривали у 1932, 1933 та наступних роках.

Незаперечно, що чільне місце у винищенні перш за все тих селян краю, які раціонально та культурно вели свої господарства, та яким вчепили політичне тавро «куркуль», належало Зінов'євському окружному відділу ДПУ.

Свої свідчення про відправку куркулів до найближчої залізничної станції залишив житель с. Кам'яна Криниця Ульяновського району Кіровоградської області (Ульянівський район увійшов до Кіровоградської області 17 лютого 1954 року, до того часу належав Одеській області) Микола Остапович Білоус: «Розкуркулених (31

сім'я) відправляли на підводах - жінок, дітей, стариків. З собою дозволили брати тільки те, що на собі, та постіль, вузлик з хлібом. Жінки, діти плачуть, їдуть, озираються на подвір'я, свою хату, де народилися і дітей одружували, залишають тепло домашнє, працю свою, домашні речі, нажиті мозолями, сади, дерева, улюблені рідні місця, - все, чим жили й раділи. І почалося нове життя без куркулів. Стали в колгосп згонити: збори зранку, крик, лайка...» [14, с.13].

1. Державний архів Кіровоградської області (далі - ДАКО), ф.П.2, оп.1, спр.1878, арк.15.
2. ДАКО, ф.П.2, оп.1, спр.1878, арк.75.
3. Там само, арк.16.
4. Там само, арк.15-18.
5. Там само, арк.67, 68.
6. Там само, арк.69-75.
7. Там само, ф.П.2, оп.1, спр.1878, арк.76-80.
8. Семко О., Зайцева Л. Спогад Момота Пилипа Гавриловича // Реабілітовані історією. Кіровоградська область. - Кіровоград, 2004. - Т.2. - С.476.
9. ДАКО, ф.П.2, оп.1, спр.1878, арк.83-87.
10. Там само, арк.91.
11. Там само, арк.502.
12. Там само, арк.442.
13. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. - М., 2000. - Т.2. - С.338, 339.
14. Буран К. Жахливі сторінки історії. - Ульяновка, 2008. - С.13.